

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

ІСТОРІОГРАФІА

Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2023

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 7–8 квітня 2023 р. — 124 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 9 від 30 березня 2023 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

Відповідальний редактор —
д. філос. н., проф. **Ю. А. Добролюбська**

Редакційна колегія:

- д. філос. н., проф. **Є. Р. Борінштейн** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **А. О. Добролюбський** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **С. В. Іванова** (Інститут археології НАН України);
д. іст. н., проф. **А. В. Красножон** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. Є. Ліхачова** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **В. В. Окорокова** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **В. А. Савченко** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **З. М. Агаманюк** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. М. Присяжнюк** (Ун-т Ушинського).

навіть прислугу утримувати неможливо. Карл Кнутссон у таких випадках відповідав: «не витягуйте ніг далі, ніж вистачає шкіри» [3].

Надалі Енгельбрект Енгельбректсон став національним героєм, зображеним як громадський захисник і противник Кальмарської унії. Його повстання почало розглядатися як початок національного пробудження Швеції. У самого Енгельбректа таких ідей, звичайно ж, не було, проте його повстання дало селянам голос у шведській політиці, який вони ніколи не втрачали згодом. Повстання Енгельбректа стало тріщиною до руйнування єдності Кальмарської унії.

Таким чином, повстання Енгельбректа ознаменувало собою початок створення демократичного інституту, до якого, певною мірою, входили і селяни, і з'явився єдиний шведський народ, який обстоював свої інтереси на полі битви та на численних дипломатичних зборах.

1. Гелле К., Дюрвік С., Даніельсон Р., Говланд Е., Грьонлі Т. Історія Норвегії. Переклад з норвежського Н. Іваничук, І. Сабор, М. Красавіна. Львів: Літопис, 2001, 336 с.
2. Зергиус В. Скандинавия, полная история. Москва: Издательство АСТ, 2021, 317 с.
3. Олаус П. Шведская хроника. Москва: Наука, 2012, 419 с.
4. Сванидзе А. А. Викинги — люди саги: жизнь и нравы. Москва: Новое литературное обозрение, 2014, 800 с.

Оснач А. О.

Культурний розвиток Бургундії за часи короля Філіпа Доброго

Книга Елізабет Муді розповідає про той період пізнього середньовіччя (XIV–XV ст.), який Йохан Хейзінга образно назвав «осінню середньовіччя» [1], і про ту історичну область (Бургундія), в якій саме в цей час дух та форми суспільного буття ще були близькі до середньовічних.

Її герой — Філіп Добрий (1396–1467) — один з найвідоміших бургундських герцогів, представників молодшої гілки династії Валуа, син Жана Безстрашного, відважного хрестоносця, учасника битви при Нікополі (1396), онук Філіпа Хороброго, засновника бургундської династії, якому у 1363 році французький король Іоанн Добрий пожалував герцогство Бургундське. На портреті Рогіра ван дер Вейдена Філіп Добрий зображений сповненим внутрішньої гідності та честі, у чорній мантиї, прикрашеній золотим ланцюгом, до якого кріпиться знак Золотого Руна. Все життя бургундський герцог носив жалобу по своєму батькові Жану Безстрашному, віроломно

вбитому у 1419 р. арманьяками, і прагнув помститися за його смерть. Цим трагічним подіям була присвячена театральна вистава, яка часто розігрувалася при бургундському дворі — «Скарга Гектора»: в ній античні герої Гектор та Ахілл, які вже відійшли в потойбічний світ, згадують про свою суперечку, і Гектор, в якому безсумнівно вгадуються риси Жана Безстрашного, прощає своїх ворогів (опису цієї вистави присвячені перші сторінки книги Е. Муді) [3].

В епоху пізнього середньовіччя між Бургундією та Францією існували складні відносини, в основі яких була явна та прихована боротьба за владу, престиж та багатство. Бургундські герцоги, примноживши свої багатства та володіння (їм належали практично всі землі Нідерландів та Фландрії), справді були серйозними суперниками французьких королів. Свого апогею Бургундія досягла, мабуть, саме за Філіпа Доброго, «великого герцога Заходу» і «збирача» бургундських земель (тільки при ньому до Бургундії були приєднані герцогства Брабантське та Люксембург, маркграфство Антверпенське та інші північні території) [2, р. 253]. Свята, які влаштовувалися при його дворі, вражали сучасників своєю пишністю, а лицарські турніри перевершували пишністю найвитонченіші фантазії. І за всіма цими лицарськими забавами та прагненням до блиску стояли пошуки Бургундією своєї ідентичності та спосіб демонстрації її незалежного від Франції існування. Відроджуючи лицарські ідеали та ідею хрестового походу, бургундські герцоги хотіли заявити про свою самостійність, протиставивши себе Франції, де лицарська ідея, як і ідеали хрестового походу, у цей час вже хилилася до занепаду.

Культурна спадщина Філіпа Бургундського дуже велика. Е. Муді у вступі дає короткий огляд творів мистецтва, створених за часів його правління: мальовничі полотна, скульптури, шиті золотою венеціанською ниткою гобелени, ілюміновані рукописи, замовлені герцогом для своєї бібліотеки [3]. Саме цим середньовічним пам'ятникам — манускриптам, які нині зберігаються в бібліотеках Франції, Бельгії, Австрії, — і присвячена значна частина книги. Хоча медієвісти починаючи з ХІХ ст. вивчали бібліотеку Філіпа Доброго і неодноразово складали її каталоги, мало кому з них спадало на думку подивитися, як лицарські ідеї та плани хрестового походу Філіпа Доброго втілювалися в ілюстрованих історіях хрестових походів, що зберігалися в його бібліотеці.

Істотну частину книгосховища бургундського герцога становили історичні праці. На підвладних Філіпу Доброму нових північних територіях, нещодавно приєднаних до Бургундії, починаючи з раннього середньовіччя, процвітали різні історичні жанри — такі, як монастирські аннали, генеалогічні праці, що зв'язували знатні

хроніки. Філіп Добрий зовсім не випадково збирав праці з історії цих земель. Кожна з територій мала свої національні, соціальні та політичні особливості. Бургундія не мала єдиного минулого — воно було відтворене з історії земель, народи яких говорили різними мовами, мали різні державні, культурні та релігійні традиції, і тому написати історії цих регіонів було надзвичайно важливо з метою об'єднання держави. Філіп Добрий усвідомлював важливість цього завдання та прагнув створити історію своєї держави, відмінну від історії Франції.

У пошуках своєї ідентичності бургундські герцоги зверталися не лише до історичних, а й до літературних творів. Найбільш важливими для них були епос і лицарські романи XII–XIII ст., наприклад, епічні пісні про Жирара Руссільона, який боровся проти Карла Лисого, а пізніше став засновником абатства Везеле та родоначальником Бургундської династії. Перекладачами та переписувачами ці поетичні твори були скорочені та перероблені на прозу, щоб зробити тексти більш привабливими для читачів. Багато з цих творів були сімейними історіями, як, наприклад, епічний цикл про Лицаря Лебеда (містичного засновника роду Готфріда Бульйонського), спеціально перероблений для племінниці Філіпа Доброго Марії Клевської, яка вважала себе нащадком першого хрестоносця. Більшість історичних текстів розповідають про війни християн проти сарацин і свідчать про інтерес до хрестових походів. Переробляючи епічні пісні та романи, Жан Воклен, Давид Обер та багато інших письменників та перекладачів XV ст. насичували середньовічні твори бургундськими іменами та топонімами, заміняли античних героїв бургундськими аристократами (так, Олександр Великий перетворився на представника пікардійської знаті), щоб потішити знатним патронам і створити міфічне минуле їхніх предків [2, р. 253].

У зв'язку зі зростанням інтересу до хрестоносної епопеї самого Філіпа Доброго прагнули зобразити як спадкоємця великої традиції, зокрема розповісти про участь в експедиціях на Схід попередників герцога (особливо його діда Філіпа Хороброго, який організував хрестовий похід, та його батька Жана Безстрашного, який брав участь у битві при Нікополі і пережив турецький полон). Усі події, пов'язані з конфліктами християнства та ісламу, — від 1095 р. до 1453 р. — так чи інакше були відображені у бібліотеці «великого герцога Заходу». Як зазначає Е. Муді, до середини XV ст. бургундський герцог вважався ревним захисником ідеї хрестового походу, та й сам Великий Турка (османський султан) виділяв його серед європейських государів [3]. Насправді Філіп Добрий постійно намагався відгукнутися на заклики про допомогу християнського Сходу,

відправляючи туди своїх воїнів і передаючи кошти, будуючи кораблі та захищаючи лицарські ордени на Близькому Сході. Про його інтерес до ідеалів лицарства та хрестового походу найбільш красномовно свідчать замовлені ним у цей час книги про Святу Землю — від романтичних міфів про Лицаря Лебедя до практичних трактатів, присвячених опису Святої Землі — таких, наприклад, як «Книга секретів вірних Христа» венеціанського купця XIV ст. Марино Санудо або твір «Суцвіття історій Сходу», що належить перу вірменського історика Айтона [2, р. 254].

Бургундський герцог, який плекав надію організувати хрестовий похід з метою визволення Святої Землі, звичайно, не міг байдуже сприйняти падіння Константинополя під ударами армії Мехмеда II у травні 1453 р. Ця подія породила серію проектів Бургундського герцогства, головною метою яких було повернення християнами Святої Землі, адже нагальне політичне завдання того часу — відбити турків — розглядалося як частина більшої і священної мети — звільнення Єрусалима. Одним із таких проектів було проведене в Ліллі у лютому 1454 р. свято, яке зобов'язало лицарів ордена Золотого Руна, заснованого ще у 1430 р. з метою підтримки християнської віри, захищати Святу Церкву. Саме під час цього свята, що супроводжувалося екзотичними бенкетами та театральними виставами, герцог прийняв свою знамениту обітницю перемогти Великого Турка у лицарському поєдинку. Незважаючи на ці та багато інших символічних жестів герцога, задум організації хрестового походу був далекий від здійснення. Та й взагалі, на думку Е. Муді, уявлення Філіпа Доброго про хрестовий похід були наївними та романтичними [3]. Як не дивно, цей хитрий і розважливий правитель жив у світі політичних фантазій, а його аудиторія, що складалася з бургундських аристократів, була сприйнятлива не так до реалій, як до міфів про славу хрестоносців, про які розповідали книги, що заповнювали герцогську бібліотеку.

Наступний розділ книги розповідає про злощасні спроби Філіпа Доброго реалізувати прийняті ним на святі зобов'язання. Щиро бажаючи здійснити свій задум хрестового походу, бургундський герцог розвивав дипломатичні відносини з найвищими представниками світської та духовної влади Європи: у 1450-ті роки влаштовував урочисті зустрічі з імператором Фрідріхом III, у 1460-ті рр. вів переговори з Пієм II, який підтримував його плани і був, здається, найближчим до Бургундії папою [2, р. 254]. Придбані в цей час для бібліотеки герцога ілюміновані рукописи, як, наприклад, ілюстрований трактат бургундського паломника Бертрандона де ла Брок'єра (1432) та інші джерела свідчать про інтерес Філіпа Доброго до

славного лицарського минулого і його рішучість знайти Святу Землю. Однак, як показує Е. Муді, час великих хрестоносних експедицій уже минув, і, мабуть, тому мрія про хрестовий похід ніколи не була втілена в життя [3].

В останніх двох розділах Е. Муді розглядає два літературні заклики до хрестового походу — ілюміновані рукописи, замовлені Філіпом Добрим фламандським письменником та художником: «Єрусалимська хроніка» (1455) та «Хроніка Карла Великого» (1458–1460) [4, р. 87].

«Єрусалимська хроніка», що розповідає в основному про події Першого хрестового походу, була написана Жаном Моліне та звертала увагу читачів насамперед на участь у подіях вихідців з Бургундії. Серед перших хрестоносців на мініатюрах рукопису зображені реальні та міфічні предки Філіпа Доброго, починаючи з Жирара Руссільона. Ілюстрації прославляли військові перемоги графів Фландрії в Єрусалимі та Константинополі та висували предків бургундського герцога на перший план в історії хрестових походів. Примітно, що більшість хроніки присвячена опису подвигів Готфріда Бульйонського, за своїм походженням пов'язаного з територіями бургундських земель, а Філіп Добрий сприймається як його послідовник та наступник. Так, ще в середині XV ст. бургундці «привласнили» собі легендарного хрестоносця. У цьому сенсі здається цілком правомірним зроблене автором книги порівняння Бургундії з Бельгією середини XIX ст., коли фігура Готфріда Бульйонського знову викликала почуття національної гордості і він розглядався як людина, яка створила Бельгію.

Іншим літературним закликом бургундців до хрестового походу стала «Хроніка Карла Великого», написана Давидом Обером. Мета цього літературного твору та його іконографії полягала у тому, щоб зобразити Карла Великого як далекого предка бургундських герцогів та їх попередника у справі хрестових походів. Невипадково «Хроніка» містить пророцтво про якогось нащадка Каролінгів, який візьме на себе зобов'язання захистити Святу Церкву і виконати призначену йому місію — повалити владу сарацин у Європі. Постать Карла Великого виявляється надзвичайно важливою для осмислення бургундським герцогом ідеалів хрестового походу, про які, як мається на увазі в цьому творі, забули представники старшої гілки Валуа. Взагалі у цій хроніці, як і в низці інших історичних текстів, написаних у той час, читачам навіюється думка, що саме Філіп Добрий є прямим нащадком Карла Великого, на той час як французькі королі втратили свій зв'язок з Троєю (міф про троянське походження королівських домів був надзвичайно поширений у Європі) та лінією Карла Великого [4, р. 112–114].

Підіб'ємо підсумки насиченого дослідження Е. Муді. Насамперед читач приходить до розуміння того, яку важливу частину найбагатшої культурної спадщини Філіпа Доброго складали ілюміновані кодекси, зокрема ілюстровані історії хрестових походів. Якщо наприкінці XIV ст. центром виробництва цих розкішних манускриптів був Париж, то вже на початку XV ст. він поступається Бургундії. Як можна переконатися під час читання книги, бургундські герцоги-бібліофіли, насамперед Філіп Добрий, залучають ілюмінаторів, перекладачів, переписувачів із нещодавно приєднаних до Бургундії північних територій до амбітних літературних та мистецьких проєктів бургундського двору. Створені ними на замовлення герцога пам'ятники свідчать, що «великий герцог Заходу» був надзвичайно стурбований історичною та культурною ідентичністю Бургундії [3].

Виявляючи інтерес до локальних історичних та літературних традицій нових північних територій, заохочуючи розвиток бургундської літератури та мистецтва, Філіп Добрий підкреслював, що Бургундія має своїх героїв, свою культурну та політичну місію. Ідея хрестового походу, як виявлено у книзі, допомогла герцогам сконструювати бургундську ідентичність, відмінну від французької. Пожвавлюючи інтерес до історії хрестоносного руху і вписуючи в цю лінію своїх попередників, бургундські герцоги претендували на те, щоб очолити хрестовий похід свого покоління, навіть якщо розрив між абстрактною ідеєю та політичною реальністю на той час став більш ніж очевидним. Так реальність, кажучи словами Й. Хейзінги, зрікається свого ідеалу, щоб повернутися у сферу літератури, гри та святкування [1]. У проведеному Е. Муді дослідженні показано, як, власне, це відбувалося.

1. Хейзінга Й. Осень Средневековья. Москва: Иван Лимбах, 2013. 768 с.
2. Cruse M. E. J. Moodey. Illuminated Crusader Histories for Philip the Good of Burgundy. *Ars Nova: Studies in Late Medieval and Renaissance Northern Painting and Illumination* 12. Turnhout: Brepols, 2012. 312 p. *Renaissance Quarterly*. 2014. № 67(1). P. 253–254.
3. Moodey E. J. Illuminated Crusader Histories for Philip the Good of Burgundy. Turnhout: Brepols Publishers, 2012. 312 p.
4. Rhodes H. The duchy of Burgundy and the Crusades, 1095–1220. PhD Thesis. School of History Institute for Medieval Studies. 2018. 304 p.